

Олена Муращенко,
кандидат педагогічних наук,
Запорізький класичний ліцей
Запорізької міської ради Запорізької області

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПІДХОДУ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність та значущість процесу організації інтегрованого навчання в початковій школі сьогодні не викликає сумніву. Успішна реалізація його ідей розкриває безмежний простір для побудови якісної початкової освіти, яка є гарантом для кожної дитини в самостійному досягненні життєвих цілей, джерелом творчого зростання та самореалізації в соціумі.

Сучасна освітня система початкової школи відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» [5], Державного стандарту початкової освіти [8], Концепції «Нова українська школа» та запитів суспільства має функціонувати на засадах формування ключових компетентностей молодших школярів та розвитку наскрізних умінь, інтеграції змісту освіти та впровадження інтегрованого навчання – спільної активної діяльності суб'єктів освітнього процесу, спрямованої на цілісне пізнання світу кожною дитиною на основі об'єднання знань з різних освітніх галузей.

Фундаментальною основою дослідження концептуальних засад інтегрованого навчання є праці І.Д. Беха [2, 5-6], М.М. Берулави [1], Л.І. Грищенко [4, 85-95], О.Я. Данилюка [5], Т.О. Пушкарьової [11] та ін., в яких інтеграція в освітньому процесі презентована як необхідність, що виявляється у відображенні взаємозв'язків навколишнього світу, поєднанні окремих явищ і предметів для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Аналіз наукових і науково-методичних праць з різноманітних аспектів досліджуваної проблеми свідчить, що у професійній педагогіці розкрито лише окремі її перспективи.

На підґрунті сьогочасних викликів, суспільних і психологічних закономірностей інтегрованого навчання постає необхідність у розкритті шляхів реалізації інтеграційного підходу навчання молодших школярів в освітньому просторі Нової української школи.

Мета статті полягає у визначенні й науковому обґрунтуванні комплексу дидактичних принципів, що забезпечують успішність ідей реалізації інтеграційного підходу навчання учнів початкової школи.

Для досягнення означеної мети використано такі теоретичні методи дослідження як аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, інструктивно-нормативних документів для з'ясування, порівняння й зіставлення поглядів українських і зарубіжних науковців на зазначену проблему дослідження.

Наукова думка дедалі більше тяжіє до об'єднання окремих, ізольованих об'єктів і явищ в єдине ціле. Це стало підґрунтям розглядати інтеграцію як раціональне упорядкування та об'єднання в ціле різнорідних частин шляхом встановлення міжпредметних зв'язків між ними.

Особливого значення для розвитку інтеграційних процесів в освіті набувають дослідження М.М. Берулави [2], який розкрив особливості теорії інтеграції змісту освіти як змістової системи, що має певні функції й структуру, і як об'єктивний педагогічний процес, який передбачає різні ступені свого розвитку. Як зазначає науковець, інтеграція відображає єдність змістової та процесуальної сторін навчання та характеризує систему змісту освіти на всіх рівнях її формування, зокрема: загального теоретичного уявлення, окремого навчального предмета та навчального матеріалу (інтеграція змісту навчання); педагогічної дійсності (інтеграція способів дій) та особистості учнів (інтеграція ціннісно-сміслових відношень).

Таким чином, інтеграція в освіті, як багаторівневий феномен, може бути представлена міжпредметним, внутрішньопредметним, міжособистісним та внутрішньоособистісним її видами, а саме:

- міжпредметна інтеграція, яка окреслює взаємозв'язок основоположних ідей і змісту різних дисциплін;
- внутрішньопредметна інтеграція, що реалізується в змісті, організаційних формах і методах навчання в межах одного навчального предмета та передбачає встановлення зв'язків теорії з практикою;
- міжособистісна інтеграція, яка забезпечує реалізацію принципів встановлення ділової співпраці й співтворчості через відкритість простору дослідницької діяльності;
- внутрішньоособистісна інтеграція, що сприяє розвитку особистості молодших школярів шляхом єднання якостей об'єктивної дійсності та внутрішнього світу дитини.

З початком нового століття суттєво актуалізувалися інтегративні тенденції в теорії педагогіки й дидактиці початкової освіти, почався новий етап розвитку інтеграційних процесів в усіх її галузях завдяки впровадженню інтеграційного підходу в систему української початкової школи та принципів, що модифікують організацію освітнього процесу в його аспектах, а саме [9, 98-108]:

- принцип науковості й життєвої орієнтації, який спрямовано на посилення ролі науки в суспільстві, задоволення його соціальної потреби в компетентнісних людях та їх здатності критично мислити, брати на себе відповідальність, працювати в режимі багатозадачності;
- принцип особистісного спрямування навчання, що передбачає реалізацію взаємодії школярів на їх особистісному рівні, визнання педагога й учнів головною його цінністю. Цей принцип потребує створення інтеграційного освітнього простору, в якому діти є ініціаторами й творцями навчання, розвивають інтелектуальні та особистісні якості;
- принцип формування узагальнених знань і способів діяльності, який передбачає закономірне прагнення дитини до цілісного бачення картини світу та

цілісності знань шляхом застосування внутрішньопредметної оптимізації навчальної інформації, структурування змісту матеріалу одного навчального предмета та встановлення взаємозв'язків між різними освітніми галузями початкової школи;

- принцип системності, що характеризує синхронне вивчення раніше засвоєного, нового та випереджального навчального матеріалу, в ході якого учні бачать систему зв'язків його елементів і місце окремого елемента в цій системі;

- принцип проблемності, який передбачає організацію освітнього процесу на високому рівні теоретичних та практичних труднощів; відкриття нових знань і способів дій через внутрішню мотивацію діяльності, засновану на усвідомленні суб'єктивної значущості пізнавального матеріалу для розвитку власних інтелектуальних можливостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків для визначення нового бачення звичайних предметів;

- принцип рефлексії, що сприяє переосмисленню власного досвіду; конструктивному удосконаленню власної розумової та спільної колективної діяльності; відмову від помилкових способів і підходів;

- принцип діалогічності, що сприяє реалізації суб'єкт-суб'єктних відношень, у процесі яких відбувається спільне обговорення проблем і ситуацій, зміст предмета якого генерує індивідуальні думки учнів, що перетинаються в ході взаємодії й створюють загальне смислове поле.

З позиції філософського закону єдності й боротьби протилежностей результатом такого навчання є створення якісно нового знання на основі розв'язання суперечностей педагогічного процесу через розв'язання змістових, методичних, організаційних та інших проблем. Внаслідок цього відбувається його розвиток та розвиток кожної особистості, яка в ньому бере участь.

Розглянемо особливості реалізації основних положень організації інтегрованого навчання в початковій школі в контексті його змістового, процесуального та організаційного аспектів.

1. Організація інтегрованого навчання молодших школярів у межах змістового аспекту передбачає:

1) єднання природничих і гуманітарних наук, що дає можливість поєднати емоційно-особистісний та структурно-логічний засоби пізнання світу учнями, яке сприяє їх усвідомленню цілісної картини світу та формуванню узагальнених способів діяльності. Фактично такою реалізацією є застосування дієвих форм міжпредметної інтеграції, у тому числі інтегрованих і бінарних уроків, тематичних днів (В.Р. Ільченко [8]) і тижнів (М.Г. Іванчук [6]), інтегрованих курсів (Н.М. Бібік, Н.С. Коваль [3, 2-8]), навчальних проєктів, що передбачають інтеграцію знань різних освітніх галузей початкової школи;

2) гармонізацію теоретичної та практичної інформації змісту освіти, що визначається характером наукового пізнання та здійснюється у взаємозв'язку з процесами диференціації та інтеграції, які об'єктивно пов'язані з матеріальною єдністю світу й утворюють діалектичну спільність. Разом з тим, диференціація дає можливість отримати теоретичні знання про окремі об'єкти, а інтеграція сприяє апробуванню їх дійсності шляхом практичного застосування. Через такий зв'язок, у молодших школярів формується не лише нове наукове світосприймання, а й готовність до його застосування в реальній діяльності.

2. Реалізація інтегрованого навчання в початковій школі у контексті процесуального аспекту спирається на ідеї інтеграції методів і способів навчання, що знаходяться в межах різних підходів і концепцій:

1) колективного та особистісного навчання, що реалізується на внутрішньоособистісному та міжособистісному ступенях у відповідності із застосованою формою освітнього процесу;

2) репродуктивних і дослідницьких методів. У процесі організації інтегрованого навчання відбувається синтез традиційних та інноваційних способів діяльності учнів у залежності від їх функцій і педагогічних ситуацій на уроці. Зокрема, інтегроване навчання ґрунтується на положеннях проблемності, яка є психолого-педагогічною умовою розвитку мислення та формування здатності здобувати нові знання й способи дій;

3) єдність логіко-раціональних та образно-емоційних способів пізнання визначається поєднанням способів пізнання навчального матеріалу, які

актуалізують раціональну здатність навчання та продуктивне зростання дитини, формування її емоційного інтелекту та інтуїції.

3. Організація інтегрованого навчання молодших школярів у межах організаційних аспектів спирається на єдності упорядкування й спонтанності, регламентування й невизначеності, хаосу й порядку.

Освітня діяльність учнів у предметоцентричній формації планується в чіткій часовій і систематичній структурі етапів. Це дає можливість своєчасно вивчити програмовий матеріал, передбачає організаційну чіткість освітньої діяльності, економію часу при засвоєнні предметних знань, діагностичне формування цілей, що забезпечують технологічність навчання; ефективне формування умінь і навичок тощо.

У процесі організації інтегрованого навчання діяльність реалізується в системі невизначеності, в процесі якої розвиваються особистісні якості, що не можна чітко спланувати. Крім того, вільна діяльність учнів на заняттях сприяє розвитку ініціативи й відповідальності, здатності робити самостійний вибір, умінь прогнозування та рефлексії, організаторських умінь, уміння спілкуватися й конструктивно співпрацювати з друзями, уміння бачити й розв'язувати комплексні проблеми тощо.

Таким чином, варіативність задач, що розв'язуються в процесі участі молодших школярів в упорядкованій і вільній діяльності, необхідність підготовки цілісної особистості, здатної буди конструктивною та успішною в соціумі, потребує інтеграції «хаосу» і порядку в організації їх діяльності.

Інтегроване навчання в початковій освіті здійснюється з урахуванням впровадження ідей тематичного та діяльнісного підходів.

Реалізація тематичного підходу при цьому відбувається шляхом створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які інтегрують знання декількох наук або видів мистецтв навколо однієї теми, впровадження навчальних проєктів, організації тематичних днів і тижнів, проведення інтегрованих та бінарних уроків, уроків з міжпредметними зв'язками тощо.

Організація інтегрованого навчання молодших школярів у межах діяльнісного підходу відбувається з урахуванням дидактичного принципу діяльності, що передбачає не пасивне засвоєння готових знань та загальнокультурних ціннісних норм учнями, а їх усвідомлення в ході здійснення самостійного пошуку в дослідницькій діяльності, де постає необхідність стикатися з труднощами, які зустрічаються в реальних життєвих ситуаціях, розв'язання яких дозволяє сформувати не тільки новий науковий світогляд, а й готовність до його застосування на практиці.

Структура організації інтегрованого навчання молодших школярів в аспекті діяльнісного підходу складається з системи наступних етапів:

1. Мотивація (самовизначення) до навчальної діяльності забезпечує свідоме входження молодших школярів в освітній простір, що передбачає актуалізацію вимог до них з боку навчальної діяльності, встановлення її тематичних меж та створення умов для виникнення потреби у включенні в освітній процес.

З цією метою проводиться практика «Ранкова зустріч», під час якої діти поділяються на групи, встановлюються правила роботи в команді, визначається мета та завдання навчальної діяльності. Вона будується шляхом застосування методів взаємного навчання та оптимізації соціальної взаємодії молодших школярів за технологією модерації, основу якої складають методи застосування інтерактивного спілкування в процесі групової роботи в режимі співпраці, використовуються проблемні, дослідницькі та рефлексивні модераційні методи «Мозковий штурм», Уолта Діснея, «Шести капелюхів», «Mind-mapping», «Синектика», технологія «Clustern», техніка «SOFT» тощо.

Заклучна частина роботи проводиться з метою зняття психологічної напруженості учнів, що могла виникнути в процесі її здійснення, актуалізації думок щодо подальшої успішної роботи на уроці.

На реалізацію цієї мети рекомендовано застосування методик «Мої очікування», «Дерево бажань» та «Побажання однокласникам», які спрямовано на створення умов для виникнення внутрішньої потреби у включенні в освітній процес.

2. Актуалізація й фіксування індивідуальних труднощів у пробній навчальній дії дозволяють організувати актуалізацію відомих способів дій, розумових операцій та пізнавальних процесів, достатніх для побудови нового знання, мотивацію молодших школярів до самостійного виконання пробної навчальної дії, фіксацію ними індивідуальних труднощів, які виникли в процесі її здійснення.

З метою постановки проблемних питань та створення проблемних ситуацій доречно використовувати такі методичні прийоми, як:

- 1) мотивація молодших школярів до виявлення й усвідомлення суперечностей та самостійного пошуку способів їх розв'язання;
- 2) зштовхування суперечностей практичної діяльності;
- 3) повідомлення різних точок зору на одне питання;
- 4) порада учням розглянути проблему з різних позицій;
- 5) спонукання до аналізу, порівняння, узагальнення, умовиводів із ситуацій та співвіднесення різних фактів;
- 6) постановка конкретних запитань (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію, логіку міркування тощо);
- 7) визначення проблемних теоретичних та практичних завдань.

Протягом такої діяльності у кожної дитини виникає можливість критично поставитися до одержаної інформації, висловити та обґрунтувати власну гіпотезу розв'язання проблемного питання, довести актуальність пропозиції в процесі дискусії, творчо та результативно мислити над пошуком шляхів виходу з проблемної ситуації.

3. Виявлення місця та причин труднощів передбачає здійснення молодшими школярами реконструкції виконаних розумових операцій, фіксування тієї дії, де виникло утруднення, її співвіднесення з використаним способом дії, визначення відсутніх конкретних теоретичних знань, умінь або здібностей для розв'язання проблеми.

4. Побудова проєкту виходу з утруднення виконується молодшими школярами у процесі проєктування програми навчальної діяльності за власною індивідуальною траєкторією та суб'єктністю.

Застосування проєктного методу на цьому етапі передбачає усвідомлення учнями їх відповідальності за власний освітній процес у, його самостійне планування, організацію самостійної та дослідницької діяльності, презентацію її результатів.

Важливою умовою ефективної реалізації завдань проєктування індивідуальної програми навчальної діяльності учнями є їх ознайомлення з комплексною дидактичною метою, яку вони повинні усвідомити як особистісно значущий очікувальний результат, що надає можливість встановити межі обов'язкової для виконання діяльності.

Водночас, вважається потрібним на цьому етапі надати доступ учням до навчальних матеріалів теоретичного, практичного та ресурсного освітнього блоку з метою ознайомлення з колекцією інтернет-ресурсів, відеоматеріалами, електронною бібліотекою, додатковою літературою, глосарієм, тезаурусом; орієнтування в потоці навчальної інформації; надання можливості її проаналізувати, узагальнити, побачити тенденцію, зіставити факти, органічно інтегрувати для розв'язання проблеми пошуку шляхів виходу з проблемної ситуації.

5. Діяльність на етапі «відкриття» нового знання спрямовує молодших школярів до обговорення різноманітних варіантів розв'язання проблемної задачі, вибору оптимального способу дій для подальшого практичного застосування, фіксування шляхів виходу з утруднення в процесі використання методу портфоліо як інструменту поглибленого підходу до здійснення освітньої діяльності.

Організація освітнього процесу молодших школярів на цьому етапі його здійснення передбачає застосування методів модульного навчання та побудови програми за окремими функціональними модулями, кожний з яких розглядається як закінчений блок, що інтегрує різні види й форми навчальної діяльності та стає

підґрунтям для структурування єдиного змісту освітніх галузей початкової школи для досягнення комплексної дидактичної мети.

Разом з тим, метод пошуку паритетності модульного навчання, що вимагає організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів та вчителів початкових класів, дозволяє створити умови для виконання останніми консультаційно-координуючої функції, а деякі функції керування делегувати модульній програмі, в якій ці функції трансформуються у функції самоврядування.

Така педагогічна діяльність спрямовує вчителів початкових класів до здійснення міжпредметної інтеграції змісту навчального матеріалу з різних предметів початкової школи, а саме: планування уроків з міжпредметними зв'язками, інтегрованих та бінарних уроків, тематичних днів і тижнів, навчальних проєктів та інтегрованих курсів шляхом застосування інтелект-карт та проведення педагогічного проєктування авторських навчальних планів і програм інтегрованих курсів.

6. Рефлексія навчальної діяльності молодших школярів дозволяє зафіксувати зміст нових знань у створеному портфоліо, провести рефлексивний аналіз і оцінити продуктивність власної діяльності під час презентації результатів індивідуальних, групових, колективних проєктів та творчих робіт.

Така діяльність сприяє залученню учнів до відкритого обговорення причин виникнення труднощів, що виникли на початку уроку, та шляхів їх розв'язання під час організації круглого стола, здійснення консультативної взаємодопомоги в процесі ділової гри, спрямування на подальший розвиток та досягнення успіху в освітній діяльності.

Отже, організація інтегрованого навчання молодших школярів в освітньому просторі Нової української школи за технологіями тематичного й діяльнісного підходу, що ґрунтуються в аспектах концепції єдності свідомості й діяльності особистості, дозволяє сформувати не тільки новий науковий світогляд, а й готовність молодших школярів до розв'язання проблемних задач, зокрема, високий рівень мотивації, який базується на пізнавальному й особистісному

інтересі до феноменів пізнання, творчому характері навчально-пізнавальної діяльності, високому емоційному залученню у пошуково-дослідницький процес, створенні умов для самостійної діяльності, що сприяє саморозвитку та самореалізації учнів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берулава, М.Н. (1993). *Интеграция содержания образования*. Москва : Педагогика (Berulava, M.N. (1993). *Integration of educational content*. Moscow : Pedagogy).
2. Бех, І.Д. (2002). Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*, 5, 5-6 (Beh I.D. (2002). Integration as an educational perspective. *Elementary School*, 5, 5-6).
3. Бібік, Н.М., Коваль Н.С. (1990). Принципи побудови інтегрованого курсу «Людина і світ». *Початкова школа*, 7, 2-8. (Bibik, N.M., Koval N.S. (1990). Principles of building an integrated course «Man and the World». *Primary School*, 7, 2-8).
4. Грищенко, Л.І. (2008). *Теория и практика обучения: интегративный подход*. Москва : Академия (Grishchenko, L.I. (2008). Theory and practice of teaching: an integrative approach. Moscow: Academy).
5. Данилюк, А.Я. (2000). *Теория интеграции образования*. Ростов н/Д : Издательство Ростовского педагогического университета (Danilyuk, A.Ya. (2000). Theory of education integration. Rostov o/ D : Publishing House Rostov Pedagogical University).
6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Law of Ukraine «On the Complete General Secondary Education») (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
7. Іванчук, М.Г. (2004). *Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал*. Чернівці : Рута (Ivanchuk, M.G. (2004). *Integrated learning: essence and educational potential*. Chernivtsi: Ruta).
8. Ільченко, В.Р., Гуз, К.Ж. (1996). *Довкілля*. Київ : Торгово-видавниче бюро BHV (Ilchenko, V.R., Guz K.Zh. (1996). *Environment*. Kiev: BHV Trade and Publishing Bureau).
9. Муращенко, О.В. (2019). Дидактичний аспект формування міждисциплінарної структури навчальних знань та способів дій учнів в освітньому процесі початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (92), 98-108 (Murashchenko, O.V. (2019). Didactic aspect of formation of interdisciplinary structure of educational knowledge and ways of actions of students in the educational process of primary school. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 8 (92), 98-108).
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» (Resolution of the Cabinet of Ministers of

Ukraine «On approval of the State standard of primary education») (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

11. Пушкарьова, Т.О., Топузов О.М. (2019). *Інтегративно-діяльнісна педагогіка*. Київ : Педагогічна думка (Pushkareva, T.O., Topuzov O.M. (2019). Integrative activity pedagogy. Kyiv: Pedagogical thought).